

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ПОСЕБНЕ МЕРЕ ТАЈНОГ ПРИКУПЉАЊА
ПОДАТАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Проф. др. Зоран Кековић,
редовни професор

КАНДИДАТ:

Стефан Газдић

Београд, 2017. године

САДРЖАЈ

Увод	3
1. Појам и врсте података	5
2. Појам информације	6
3. Појам и примена посебних мера за тајно прикупљање података у Републици Србији	7
3.1 Шта су посебне мере тајног прикупљања података	7
3.2 Зашто се користе посебне мере тајног прикупљања података	8
3.3 Органи који одобравају примену посебних мера	9
3.4 Услови за примену посебних мера.....	10
4. Правни оквир примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у Републици Србији	12
4.1 Посебне доказне радње (кривицнопроцесне мере и радње)	13
4.1.1 Тајни надзор комуникације.....	15
4.1.2 Тајно праћење и снимање	16
4.1.3 Симуловани послови	17
4.1.4 Рачунарско претраживање података	19
4.1.5 Контролисана испорука	20
4.1.6 Прикривени иследник	21
4.2 Устав и међународноправни стандарди.....	23
5. Органи који примењују посебне мере	26
5.1 Безбедносно-информативна агенција	26
5.2 Војнобезбедносна агенција	28
5.3 Војнообавештајна агенција	31
5.4 Полиција	33
5.4.1 Управа криминалистичке полиције	34
5.4.2 Сектор унутрашње конторле полиције	35
5.4.3 Одељење за послове безбедности	35
5.5 Управа за спречавање прања новца	36
5.6 Приватни детективи.....	37
6. Органи који контролишу примену посебних мера	40
6.1 Судска контрола.....	40
6.2 Народна скупштина	44
6.3 Независни државни органи	46
6.4 Јавни значај статистичких података о одобравању и примени посебних мера	48
Закључак	49
Литература	50

Увод

У Србији је задњих година дошло до значајног повећања броја државних органа који имају право да примењују мере и поступке за тајно прикупљање података. Један од проблема који се јавља у вези са овим питањем, јесте то што се не располаже потпуним и тачним подацима о томе ко, када, по чијем налогу има право да примењује посебне мере тајног прикупљања података, као и против кога имају право да примене ове мере, и у складу са којим процедурама.

Може се рећи да су традиционални корисници ових овлашћења пре свега службе безбедности, како војне тако и цивилне, затим полиција и суд. Међутим, право коришћења овог овлашћења у последње време се шири, па тако право за тајно прикупљање података имају приватне детективске агенције, Пореска полиција као и Управа за спречавање прања новца. Иако постоје бројни закони и подзаконски акти који регулишу ову област, врло често долази до злоупотребе ових овлашћења.

Важно је напоменути да једно од темељних људских права јесте управо право на приватност, које је потврђено бројним документима а једна од најважнијих је Универзална декларација о правима човека (1948, члан 12) као и Европска ковенција за заштиту људских права и слобода (члан 8). Свако пресретање и надзор комуникације као и тајно праћење и снимање, само по себи представља угрожавање права на приватност уколико није у складу са законом.

Уколико је право на приватност ограничено због повезаности с вођењем кривичног поступка, онда је ограничење права на приватност доста прихватљивије. Због тога је потребно да се јасно и прецизно одреди који државни органи су овлашћени да предузимају мере и поступке тајног прикупљања података, када се оне могу применити и према коме као и на основу којих процедура. Све ово ће значајно допринети смањењу злоупотреба које су везане за тајно прикупљање података.

Да би систем потпуно и ефикасно функционисао по овом питању, потребно је одредити државне и независне органе који ће спроводити контролу над законитом применом и коришћењем мера и поступака за тајно прикупљање података. Циљ овог рада управо и јесу посебне мере тајног прикупљања података у систему Републике Србије, односно ко има право да их примењује, под којим условима и начинима који су у оквиру важећих закона.

1. Појам и врсте података

Може се рећи да подаци представљају све необрађене чињенице и појмове који сами по себи имају неко значење. Анализом и обрадом податка али и његовом употребом, податак добија нову квалитативну вредност и постаје информација (Мандић, 2015: 253).

Када говоримо о подацима, можемо истаћи неколико подела. Пре свега, подаци могу бити јавни који су доступни најширој јавности, а који се још називају и „отвореним“ подацима. Такође подаци могу бити са ограниченим приступом из различитих разлога, као што су:

Подаци од интереса за Републику Србију то је сваки податак којим располаже орган јавне власти, а који се односи на територијални интегритет и суверенитет, заштиту уставног поретка, људских и мањинских права и слобода, националну и јавну безбедност, одбрану, унутрашње послове и спољне послове, у смислу Закона о тајности података.

Подаци о личности означавају сваку информацију која се односи на физичко лице, без обзира на облик у којем је изражен и на носач информација (филм, електронски медијум, папир, трака и др.), без обзира на околност чувања информација, без обзира на начин прибављања (гледањем, слушањем, увидом у документ и слично), ако и без обзира на друга својства те информације.

Тајни податак представља „податак од интереса за Републику Србију који је законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеном у складу са законом, одређен и означен одређеним степеном тајности“ (Закон о тајности података, 2009).

Страни тајни податак представља податак који Републици Србији повери нека страна држава или међународна организација али уз обавезу да га чува као тајни, као и тајни податак који настане у сарадњи Републике Србије са другим државама или међународним организацијама, а све то у складу са закљученим међународним споразумом који је са страном државом, међународном организацијом али и другим међународним субјектом закључила Република Србија (Закон о тајности података, 2009).

Законом су одређени и *подаци који се не сматрају тајним подацима*. Према дефиницији Љубомира Стајића (2011: 347) „то су сви они подаци који су означени као тајни а за циљ имају прикривање кривичног дела, прекорачење овлашћења или злоупотребу службеног положаја или другог незаконитог акта или поступања органа јавне власти“.

2. Појам информације

Продуктивност савремених система у значајној мери зависи од брзине доношења одлука и квалитета управљања. Права информација у правом тренутку и на правом месту може донети невероватну предност и моћ ономе ко је поседује. Вредност информације се процењује на основу резултата који се помоћу ње остварују (Мандић, 2015: 254). Одлучивање као и управљање у великој мери зависе од квалитета информација. Од разноврсних атрибута информација „квалитет информација у потпуности зависи од скупа релативно независних атрибута:

- *Поверљивости* – да информације нису откривене неовлашћеним корисницима;
- *Интегритета* – да информације нису неовлашћено измењене;
- *Расположивости* – да су информације доступне легитимним корисницима када је то потребно“ (Грубор и Милосављевић, 2012: 3).

Безбедност информација, односно информациона безбедност примарно пре свега подразумева безбедност информација, а секундарно безбедност објекта, чиме се посредно штите информације. Из оваког приступа произилази да је крајњи циљ безбедности и заштите уствари заштита података и информација, а постиже се директном или индиректном заштитом информационе имовине.

У пракси постоје бројне дефиниције безбедности информација. На нивоу државе то је „стање заштићености националних интереса у информационој сфери, одређених скупом личних, пословних и државних интереса“ (Грубор и Милосављевић, 2012: 4). Пошто се безбедност информација обезбеђује и заштитом, може се дефинисати као „заштићеност информација од случајних и намерних активности природног или вештачког карактера, које могу нанети неприхватљиву штету информационој имовини организације“ (Грубор и Милосављевић, 2012: 4).

3. Појам и примена посебних мера за тајно прикупљање података у Републици Србији

3.1 Шта су посебне мере тајног прикупљања података

Посебне мере тајног прикупљања података (у наставку: посебне мере) не представљају никакву новину у раду безбедносних структура, а задњих година све више заокупља пажњу јавности. У посебне мере тајног прикупљања података спадају пре свега тајни надзор комуникације и тајно праћење и снимање. Будући да су посебне мере бројне и разноврсне и да се налазе стално у процесу развоја, тешко је дати јединствену и прецизну дефиницију. Може се рећи да се посебне мере примењују у два случаја: у истрази кривичних дела и ради заштите националне безбедности (Ђокић, 2013: 2).

„Посебне мере за тајно прикупљање података јесу оне које државни органи (првенствено органи безбедности) тајно примењују, а које својим својствима ограничавају уставом загарантована права“ (Ђокић, 2014: 6).

Предраг Петровић (2015) истиче да „посебне мере тајног прикупљања података јесу сви они начини прикупљања података који омогућавају да се без знања особа, група и/или организација који су предмет истраге прикупљају подаци о њима“. Он све посебне мере дели у две велике групе:

1. Мере чијим се коришћењем мање или незнатно задире у људска права и слободе. У ову групу мера спадају традиционалне посебне мере, као што су разговори са лицима, тајно праћење и снимање, инфилтрација у групе и организације, прибављање документације, увид у јавне евиденције и друге збирке података јавних власти. Исто тако органи безбедности прикупљају и анализирају податке из медија, са ТВ и интернета.
2. Мере чијом се применом значајније ограничавају људска права, а посебно право на приватност. То су пре свега мере којима се остварује увид у садржај свих врста комуникација, али и мере којима се прибављају статистички подаци о обављеним

комуникацијама (увид у задржане податке), као и тајни претрес стана, што представља једно од најагресивнијих посебних мера за тајно прикупљање података (Петровић, 2015: 11).

3.2 Зашто се користе посебне мере тајног прикупљања података

Зашто државни органи користе посебне мере за тајно прикупљање података, могу се навести два разлога за то. Први разлог је пре свега заштита и унапређење националне безбедности тј. да би се предупредили ризици и претње по безбедност како грађана тако и друштва и државних институција, затим важних економских и других виталних интереса државе, које могу доћи од различитих појединаца и група које се налазе унутар самог друштва али и у иностранству. Ту се пре свега подразумева прикупљање одређених података и информација, затим планова и намера различитих домаћих и страних, државних и недржавних актера. Прикупљени подаци се обрађују, анализирају и достављају органима који имају потребу за таквим информацијама а пре свега државном руководству да би донели исправне одлуке за остварење својих циљва и интереса. Овакав начин прикупљања података има пре свега превентивни карактер, односно главни циљ је спречити реализацију различитих претњи по интересе државе и друштва (Петровић, 2015: 12). Податке на овај начин највише прикупљају обавештајно безбедносни системи државе али то може да ради и полиција и други законом одређени органи.

Други разлог зашто се примењују посебне мере јесте због процесуирања тежих кривичних дела пред судовима. Може се рећи да је овакав начин прикупљања података карактеристичан за полицију и органе за примену закона. Примена посебних мера ради процесуирања није карактеристична за безбедносно-обавештајне службе, међутим задњих година због драстичног пораста међународног тероризма али и организованог криминала и екстремизма, као и других безбедносних претњи, безбедносно-обавештајне службе могу бити укључене и у истраге кривичних дела (Петровић, 2015: 12). У Србији су главни актери који спроводе посебне мере пре свега службе безбедности и полиција.

3.3 Органи који одобравају примену посебних мера

Примену посебних мере тајног прикупљања података могу одобрити директори безбедносно-обавештајних служби и директор полиције, уколико примена тих мера представља мањи степен кршења људских права (нпр. тајно праћење на отвореном простору). Примена мера којим се у већем обиму ограничавају људска права као што је тајни надзор комуникације, захтева одобрење одређеног независног органа, изван институције која примењује мере, а то је у највећем броју случајева суд (Петровић, 2015: 13).

Предлог за примену посебне мере мора да садржи:

- назив посебне мере;
- расположиве податке о лицу, групи или организацији према којој ће бити примењена;
- постојање услова за њено одређивање (постојање основа сумње);
- рок трајања (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, 2002).

Наредба о одређивању посебне мере садржи:

- назив посебне мере;
- расположиве податке о лицу, групи или организацији према којој ће бити примењивана;
- разлоге о испуњености услова (постојање основа сумње);
- начин примене;
- обим и трајање посебне мере (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, 2002).

Захтев за давање података приватних детектива садржи:

- назив, име, седиште и адресу правног лица и предузетника за детективску делатност;
- врсту тражених података;
- датум започињања обраде, односно успостављања збирке података;
- сврху обраде (образложење);

- правни основ обраде (овлашћење корисника услуге);
- назив, име, седиште и адреса корисника услуге (Закон о детективској делатности, 2013).

Примена посебних мера у приватним обавештајним и детективским агенцијама дозвољена је само код оних мера које мање задиру у право на приватност. Да би приватне агенције могле да примењују посебне мере потребно је да имају уговор са клијентом.

3.4 Услови за примену посебних мера

Да би могле да се примене посебне мере за тајно прикупљање података, потребно је испунити одређене услове, а то су:

- да посебне мере буду јасно дефинисане и прописане законом;
- да јасно буде прописана процедура одобравања и надзора, као и процедура контроле;
- да буде примењен принцип вишестепености и независности приликом одобравања и надзора;
- да примена посебних мера буде нужна и сразмерна (Петровић, 2015: 15).

Потребно је да постоји и јасна независност органа који одобрава примену посебних мера којима се значајно крше људска права као код тајног надзора комуникација, од органа који предлаже примену мера.

Поред формално-правних принципа и услова које је потребно испунити да би се могле применити посебне мере, потребно је да буду испуњени и одређени суштински услови. Пре свега потребно је да постоји основ сумње према неком лицу чије су радње усмерене на угрожавање безбедности и интереса државе и друштва, као и оне радње којима се припрема или је извршило тешко кривично дело (Петровић, 2015: 16). Усмереност посебних доказних радњи према особи за коју постоји сумња да припрема или је извршила кривично дело представља стандард који заговара и Европски суд за људска права (Илић и сар., 2015: 8).

Битно је нагласити да горе наведене претње и кривична дела, не могу бити откривени или доказани другим поступцима осим примене посебних мера. То значи да органи безбедности не би могли другачије да дођу до одређених података и сазнања о чињеницама, уколико би се применио неки други начин прикупљања података. Такође, један од битних услова јесте да је примена мера нужна, односно да се тако остварује неки легитиман циљ или интерес, као и да су примењене мере сразмерне циљу који жели да се постигне (Петровић, 2015: 16).

4. Правни оквир примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у Републици Србији

Посебни поступци и мере за тајно прикупљање података код нас су уређени у Законику о кривичном поступку (2011), Глава VII, у делу који носи назив „Посебне доказне радње“. Потребно је направити разлику од такозваних „општих доказних радњи“ (нпр. саслушање сведока и окривљеног, вештачење, увиђај, узимање узорака, претресање стана и лица итд.), а као посебне доказне радње чини их то што се њиховом применом у већем степену задире у људска права. Због тога примена посебних доказних радњи може се применити на мањи број кривичних дела, а одобравање и примена је уређена посебним процедурама.

Закон о полицији (2016) ове мере означава као „мере потраге применом специјалне истражне технике утврђене законом којим се уређује кривични поступак“, односно скраћено „мере циљане потраге“.

У Закону о основама уређења служби безбедности Републике Србије (2007), као и Закон о ВБА и ВОА (2009), користи се израз „посебни поступци и мере за тајно прикупљање података“. Док се у Закону о БИА (2014) користи назив „посебне мере којима се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења“.

Потребно је нагласити да постоји добар разлог за различите називе посебних мера и поступака у три наведена закона о службама безбедности. У прва два се под тим изразом подразумевају све мере за тајно прикупљање података којима се задире у људска права, а посебно право на тајност писама и других средстава општења. За разлику од тога, БИА може да примени посебне поступке и мере само уколико се задире у право на тајност писама и других средстава општења (Милосављевић, 2016: 9).

4.1 Посебне доказне радње (кривицнопроцесне мере и радње)

Посебне доказне радње представљају „специфичне специјалне истражне технике, намењене за откривање и доказивање одређених посебних кривичних дела, која се иначе тешко или отежано откривају и доказују само општим доказним радњама, што је посебно карактеристично за организовани криминал и тзв. високу корупцију“ (Шкулић и Илић, 2013 цитирани у Илић и сар., 2015: 21) Посебне доказне радње, односно специфичне технике прикупљања података су карактеристичне за предистражни поступак у складу са Закоником о кривичном поступку из 2011. године. Оне се често називају „истражне“ у смислу посебне истражне технике и оне се у већини законодавстава спроводе у истрази, која се може водити против познатог осумњиченог, али и против непознатог учиниоца кривичног дела (Шкулић, 2016: 96).

Најсложеније питање када се говори о посебним доказним радњама јесте питање њихове мере, пре свега начина на који се примењују као и врсте кривичних дела на која се примењују. Можемо рећи да се ради о сталном вагању вредности: “јачању слобода и права појединаца на уштрб јачања овлашћења државе зарад ефикасније борбе против криминала, или јачању овлашћења државе зарад ефикасније борбе против криминала на уштрб слобода и права појединаца“ (Синђелић, 2015: 271).

Законик о кривичном поступку Републике Србије (2011) познаје шест посебних радњи доказивања: тајни нзор комуникације, тајно праћење и снимање, коришћење симулованих послова, рачунарско претраживање података, примењивање контролисане испоруке и ангажовање прикривеног иследника.

Једна од карактеристика ове врсте доказних радњи тиче се услова могућности њихове примене. Примена посебних доказних радњи условљена је испуњењем три кумулативно прописана услова:

Први услов јесте неопходно постојање основа сумње за конкретно лице да је извршило неко од кривичних дела за која је Закоником прописана могућност примене

посебне доказне радње. Реч је о кривичним делима за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, али и друга таксативно набројана кривична дела као што су: тешко убиство, отмица, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, разбојништво, изнуда, фалсификовање новца, прање новца, злоупотреба положаја одговорног лица, злоупотреба у вези са јавном набавком, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, угрожавање независности, угрожавање територијалне целине, напад на уставно уређење, тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије, удруживање ради противуставне делатности, диверзија, саботажа и друга дела прописана у члану 162. Законика о кривичном поступку. Међутим, посебне доказне радње могу се применити и према лицу за које постоје основи сумње да припрема неко од наведених кривичних дела под условом да се се кривично дело не може другачије открити, спречити или доказати или би то изазвало велику опасност (Бејатовић, 2016: 349).

Други услов јесте искључење могућности да се докази прикупе на други начин, односно да неопходност да се на други начин не могу прикупити потребни докази за кривично гоњење или би такво прикупљање било отежано (Бејатовић, 2016: 349).

Трећи услов јесте неопходност надлежног органа да донесе одлуку о примени ових мера према конкретном лицу (Бејатовић, 2016: 349).

Што се тиче органа који су надлежни да доносе наредбе о примени посебних доказних радњи, Врховни касациони суд истиче „да је надлежан суд дужан да предузима оне радње у поступку за које постоји опасност од одлагања, а у конкретном случају очигледно је било да су у питању радње које нису трпеле одлагање “ (Илић и сар., 2015: 6).

Једно од питања које Законик решава у вези са радњама доказивања јесте и поступање са материјалом прикупљеним применом неке од ових мера. Ако јавни тужилац не покрене кривични поступак у року од шест месеци од дана када се упознао са

материјалом прикупљеним коришћењем посебних доказних радњи или ако изјави да га неће користити у поступку, судија за претходни поступак донеће решење о уништењу прикупљеног материјала. Прикупљени материјал се уништава под надзором судије за претходни поступак и о томе он саставља записник (Бејатовић, 2016: 350).

4.1.1 Тајни надзор комуникације

Уколико су испуњени сви услови за примену посебних доказних радњи, суд може одредити надзор и снимање комуникације на образложени предлог јавног тужиоца. Надзор и снимање се обавља путем телефона или других техничких средстава или надзор електронске или друге адресе осумњиченог и заплону писама и других пошиљки. Према Законику о кривичном поступку (2011) наредбу о тајном надзору комуникације доноси судија за претходни поступак. Наредба мора да располаже подацима о лицу према коме се одређује тајни надзор комуникације, законски назив кривичног дела, означање познатог телефонског броја или адресе осумњиченог, односно телефонског броја или адресе за коју постоје основи сумње да је осумњичени користи, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, обим и трајање посебне доказне радње.

Да би суд одобрио, односно донео одлуку о примени посебне доказне радње, јавни тужилац мора пре свега својим предлогом да увери суд да су испуњени сви законом прописани услови, као и да је примена те радње сврсисходна и неопходна са становишта откривања, доказивања и сузбијања најтежих кривичних дела на које се ове радње односе (Илић и сар., 2015: 9). Тајни надзор комуникације може трајати три месеца, међутим ако постоји неопходност даљег прикупљања доказа, може се продужити највише за три месеца.

Наредбу о тајном надзору комуникације спроводи, односно извршава полиција, Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција и о његовом спровођењу сачињавају се дневни извештаји који се заједно са прикупљеним снимцима комуникације, писмима и другим пошиљкама које су упућене осумњиченом или које он шаље, достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев. Државни орган који спроводи наредбу о тајном надзору комуникације може затражити од

поштанских, телеграфских и других предузећа да омогуће спровођење надзора и снимања комуникације и да, уз потврду пријема, предају писма и друге пошиљке. И у овом случају, као и уопште, спровођење надзора се прекида чим престану разлози за његову примену (Законик о кривичном поступку, 2011).

Једна од карактеристика тајног надзора комуникације јесте и могућност његовог проширења у току спровођења. И то, ако у току спровођења тајног надзора комуникације дође до сазнања да осумњичени користи други телефонски број или адресу, државни орган надлежан за спровођење ове мере ће проширити тајни надзор комуникације и на тај телефонски број или адресу и о томе ће одмах обавестити јавног тужиоца. Након пријема обавештења, јавни тужилац ће одмах поднети предлог да се одобри проширење тајног надзора комуникације, а о томе одлучује судија за претходни поступак у року од 48 сати од дана пријема предлога. Ако судија за претходни поступак усвоји предлог, доћи ће до накнадног проширења тајног надзора комуникације, а ако одбије предлог материјал се уништава (Законик о кривичном поступку, 2011). Законик не прописује обавезу јавног тужиоца да предлог за проширење надзора образложи, али се образлагање предлога подразумева. Исто тако наредба о проширењу надзора требало би да буде образложена (Илић и сар., 2015: 10).

Након завршетка тајног надзора комуникације, орган који је извршавао радњу доставља судији за претходни поступак снимке комуникације, писма и друге пошиљке и посебан извештај који треба да садржи: време почетка и завршетка надзора, податке о службеном лицу које је надзор спровело, опис техничких средстава која су примењена, број и расположиве податке о лицима обухваћеним надзором и оцену о сврсисходности и резултатима примене надзора (Законик о кривичном поступку, 2011).

4.1.2 Тајно праћење и снимање

Испуњењем општих услова за примену посебних доказних радњи, суд може, на образложени предлог јавног тужиоца одредити тајно праћење и снимање осумњиченог. Ова доказна радња се предузима ради откривања контаката или његове комуникације на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама, осим у

стану, односно и ради утврђивања истоветности лица или лоцирања лица или ствари. Места као и просторије, односно превозна средства других лица, а у сврху реализације ове радње, могу бити предмет тајног надзора и снимања само ако је вероватно да ће осумњичени ту бити присутан или да користи та превозна средства (Законик о кривичном поступку, 2011). Тајно праћење се односи на самог осумњиченог, односно на лице за које постоје основи сумње да је учинило неко од кривичних дела у погледу којих је могуће применити посебне доказне радње. Исто тако ова посебна доказна радња може се усмерити и на друга лица или локације повезане са тим лицима (Шкулић, 2016: 104).

Поред података о осумњиченом, назива кривичног дела као и разлога на којима се заснива сумња, наредба садржи и означавање просторија, места или превозног средства, овлашћење за улазак и постављање техничких уређаја за снимање, начин спровођења, обим и трајање радње (Милосављевић, 2015: 14). Трајање и ове доказне радње временски је ограничено, и то на исти начин као и радње тајног надзора комуникације. Може се рећи да су ове две посебне доказне радње блиске по садржини и веома често се одређују заједно. Европски суд за људска права приликом одређивања и примене ове мере инсистира на поштовању и придржавању принципа сразмерности, с обзиром да мера представља озбиљнији „упад“ у приватни живот (Илић и сар., 2015: 11).

На исти начин као код тајног надзора комуникације, о спровођењу тајног праћења и снимања сачињавају се дневни извештаји, који се заједно са прикупљеним снимцима достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев. Након завршетка тајног праћења и снимања, на поступак се примењују одговарајуће одредбе о спровођењу тајног надзора комуникације (Законик о кривичном поступку, 2011).

4.1.3 Симуловани послови

Такође, да би ова радња могла бити примењена потребно је да буду испуњени општи услови за могућност примене посебних доказних радњи. Законик о кривичном поступку предвиђа два начина симулованог учешћа у пословима, и то: симуловану куповину, продају или пружање пословних услуга и симуловано давање или примање мита (Законик о кривичном поступку, 2011). Специфичност ове доказне радње огледа се у

томе што је посебно погодна за откривање и доказивање кривичних дела која спадају у ткз. консензуални криминал (Суботић, 2013 цитиран у Илић и сар., 2015: 12).

Радњу симулованог учествовања у пословима на образложени предлог јавног тужиоца одређује образложеном наредбом судија за претходни поступак. Само образложење предлога јавног тужиоца треба да укаже на околности из којих произилази испуњеност општих услова за одређивање посебних доказних радњи, као и на неопходност предузимања ове доказне радње у конкретном случају (Милосављевић, 2015: 12).

Потребно је да наредба о закључењу симулованих послова садржи податке о осумњиченом, законски назив кривичног дела, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, снимање, документовање, обим и трајање посебне доказне радње. На исти начин као и код претходних двеју радњи решена су и питања временског трајања, односно спровођење симулованих послова може трајати три месеца, а због потребе даљег прикупљања података може се продужити највише за три месеца. Исто тако до прекида симулованих послова долази чим престану разлози за њихову примену (Законик о кривичном поступку, 2011).

Наредбу о спровођењу симулованих послова спроводи овлашћено лице полиције, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције као и друга овлашћена лица ако постоји потреба, приликом чега сачињавају дневне извештаје које заједно са осталим снимцима достављају судији за претходни поступак или јавном тужиоцу на њихов захтев. Овлашћено лице које закључује симуловани посао не чини кривично дело иако је радња коју предузима кривичним законом предвиђена као кривично дело (Законик о кривичном поступку, 2011). Овлашћено лице које преузима симуловану радњу само формално остварује обележја кривичног дела (нпр. купује дрогу) али пошто се не ради о стварном већ о симулованом учествовању, нема противправности, односно долази до искључења постојања кривичног дела (Илић и сар., 2015: 12).

4.1.4 Рачунарско претраживање података

Као и код претходних радњи, према Законика о кривичном поступку (2011), уколико су испуњени општи услови за примену посебних мера суд може, на образложени предлог јавног тужиоца одредити рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података, али и њихово поређење са подацима који се односе на осумњиченог и кривично дело. Мисли се на обрађене компјутерске податке који се налазе у евиденцијама различитих органа, организација и установа који се упоређују са полицијским подацима о извршеним кривичним делима одређене врсте, о одређеним лицима као осумњиченим али и о испољеним особеностима у начину извршења кривичног дела (Илић и сар., 2015: 14).

У пракси постоји позитивно и негативно упоређивање података. Код негативног долази до брисања полазног податка, односно до брисања појединих лица из круга осумњичених путем аутоматизованих претрага полицијске, административне и друге евиденције. Код позитивног упоређивања, ствара се нови податак на основу пронађених подударних података, односно долази до утврђивања круга лица која су осумњичена на основу одређених карактеристика, чињеница или способности које су запажене код непознатог учиниоца кривичног дела (Матић, 2015 цитиран у Илић и сар., 2015: 14).

Рачунарско претраживање података одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом, а на основу образложеног предлога јавног тужиоца. Наредба о рачунарском претраживању података треба да садржи: податке о осумњиченом, законски назив кривичног дела, опис података које је потребно рачунарски претражити и обрадити, означавање државног органа који је дужан да спроведе претрагу тражених података, обим и време трајања посебне доказне радње (Законик о кривичном поступку, 2011).

4.1.5 Контролисана испорука

Контролисана испорука представља посебну доказну радњу о чијој примени не одлучује суд као у предходним случајевима, већ се она одређује наредбом Републичког јавног тужиоца, односно јавног тужиоца посебне надлежности. Овом мером омогућава се да, уз знање и под контролом надлежног органа, незаконите или сумњиве пошиљке:

1. буду испоручене у оквиру територије Републике Србије
2. уђу, пређу или изађу са територије Републике Србије (Законик о кривичном поступку, 2011).

Као истражна техника, контролисана испорука је веома значајна и погодна када је реч о илегалном транспорту опојних дрога, као и за откривање разних врста роба, попут оружја, аутомобила, фалсификованог новца и др. Применом ове мере још више се продубљују постојећа сазнања о транспорту и недозвољеној делатности с основним задатком да се поред споредних актера открију и главни, тј. сви актери до организатора, и тиме омогући њихово гоњење и кажњавање (Илић и сар., 2015: 15).

Потребно је правити разлику између незаконите и сумњиве пошиљке. Под незаконитом пошиљком сматра се пошиљка која садржи ствари чији је промет забрањен као нпр. дрога, или се налази под посебним режимом, као што је оружје. Под сумњивом пошиљком подразумева се она за коју постоје основи сумње да је под видим законите испоруке скрива незаконита испорука (Илић и сар., 2015: 15).

Јавни тужилац наредбом одређује начин спровођења контроле испоруке, као и који ће државни органи применити ту меру. Наредба треба да садржи опште услове за примену посебних доказних радњи, као и друге податке који су значајни за спровођење ове доказне радње. Контролисану испоруку спроводи полиција и други државни органи које одреди јавни тужилац. Уколико контролисана испорука има међународни карактер, она се спроводи уз сагласност заинтересованих држава и на основу узајамности, у складу са потврђеним међународним уговорима (Законик о кривичном поступку, 2011).

Након завршетка контролисане испоруке, полиција или други државни орган коме је била поверена ова радња доставља јавном тужиоцу извештај који садржи: податке о времену почетка и завршетка контролисане испоруке, податке о службеном лицу које је спровело радњу, опис примењених техничких средстава, податке о обухваћеним лицима и резултатима примењене контролисане испоруке (Законик о кривичном поступку, 2011).

4.1.6 Прикривени иследник

Ангажовање прикривеног иследника је посебна доказна радња, а да би она могла бити примењена потребно је да буду исуњена два услова: за њено одређивање морају бити испуњени не само општи услови, који важе за примену свих посебних доказних радњи, него и посебни услов - да се не могу прикупити докази за кривично гоњење ниједном другом посебном доказном радњом или би њихово прикупљање било знатно отежано (Законик о кривичном поступку, 2011).

За прикривеног иследника се може одредити овлашћено службено лице органа унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције, а уколико је потребно тј. ако то захтевају посебне околности случаја, може се одредити и друго лице, које може бити и страни држављанин (Шкулић, 2016 цитиран у Бејатовић 2016: 354). Ангажовање прикривеног иследника, по правилу, примењује се за откривање и доказивање кривичних дела организованог криминала тако што се овлашћено лице МУП-а, БИА, ВБА или друго лице посебно обучи за извршење ове радње, са лажним идентитетом и исправама, убацује у одређену криминалну организацију ради откривања њених вођа, чланова и криминалне делатности којом се организација бави. (Илић и сар., 2015: 16). Ангажовање прикривеног иследника одређује судија за претходни поступак као посебну доказну радњу, али он не одређује персонално лице које ће се ангажовати као прикривени иследник, већ то под псеудонимом или шифром чине министар унутрашњих послова, директор безбедносно-информативне агенције или директор Војнобезбедносне агенције, односно лице које они овласте (Законик о кривичном поступку, 2011).

Прикривени иследник се ангажује на ограничено време. То може трајати онолико колико је потребно да се прикупе докази, али не дуже од годину дана. Изузетно, на

образложен предлог јавног тужиоца, судија за претходни поступак може продужити трајање ангажовања прикривеног иследника за најдуже шест месеци. Уколико престану разлози за његово деловање, ангажовање прикривеног иследника се прекида (Законик о кривичном поступку, 2011).

Наредбу о ангажовању прикривеног иследника одређује образложеном наредбом судија за претходни поступак а на образложени предлог јавног тужиоца. Наредба о ангажовању треба да садржи: податке о лицима и групи према којима се примењује, опис могућих кривичних дела, начин, обим, место и трајање посебне доказне радње, ако и то да се могу употребити одређена техничка средства за фотографисање или тонско, оптичко или електронско снимање.

У кривичном поступку може се такође испитати и прикривени иследник као сведок под шифром или псеудонимом, али тако да се странкама и браниоцу не открије истовестност прикривеног иследника. Када је реч о одговорности прикривеног иследника за кривично дело у Законику се наводи да је забрањено и кажњиво да прикривени иследник подстрекава на извршење кривичног дела (Законик о кривичном поступку, 2011). До подстрекивања би дошло уколико би прикривени иследник вербалном или неком другом радњом створио или учврстио одлуку код криминалне групе да изврше кривично дело (Илић и сар., 2015: 17).

Европски су за људска права у предмету *Veselov and others v. Russia* указује на одређене критеријуме за прихватљивост доказа који су настали деловањем прикривеног иследника. Прво, није прихватљиво коришћење доказа прибављених подстицањем на извршење кривичног дела, јер „се не може оправдати јавним интересом“. Друго, органи би требало да имају „конкретне и објективне доказе, који указују на то да су већ били предузети почетни кораци ради извршења радњи које представљају кривично дело, а за које је подносилац представке потом и судски гоњен. Треће, тајна операција се мора изводити тако да се истрага одвија суштински пасивно. Европски суд јасно наглашава разлику између појединачне притужбе и информације која је добијена од полицијског сарадника или доушника (Илић и сар., 2015: 17).

Током свог ангажовања прикривени иследник подноси периодичне извештаје свом непосредном старешини, а након завршетка ангажовања прикривеног иследника, старешина доставља судији за претходни поступак фотографије, оптичке, тонске или електронске снимке, прикупљену документацију и све прибављене доказе, као и извештај који садржи: време почетка и завршетка ангажовања прикривеног иследника, шифру или псеудоним прикривеног иследника, опис примењених поступака и техничких средстава, податке о лицима обухваћеним посебном доказном радњом и опис постигнутих резултата (Законик о кривичном поступку, 2011).

4.2 Устав и међународноправни стандарди

Када се говори о заштити права на приватност и коришћењу личних података, углавном су сви јединствени у томе да је потребно да грађани буду обавештени и упућени у то ко, како и зашто обрађује њихове податке али и у друге начине кршења њихове приватности. Али када се ради о манипулисању личним подацима и ограничавању права на приватност у вези с вођењем кривичног поступка и откривањем припремања кривичних дела, онда се чини да су поједина ограничења права на приватност оправдана и прихватљива (Салов, 2007 цитиран у Ковачевић, 2014: 165)

Устав Републике Србије у члану 20, став 1 утврђује да људска и мањинска права зајамчена Уставом могу бити законом ограничена ако ограничење допушта Устав, ради сврха које Устав допушта, у обиму неопходном да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву и без задирања у суштину зајамченог права. То значи да зајамчена права могу бити ограничена само када Устав то допушта и због сврха које су утврђене Уставом, а обим ограничења мора бити одређен сагласно принципу сразмерности (Милосављевић, 2015: 24).

На основу члана 41 Устава Србије, тајност писама и других средстава комуницирања је неповредива, али одступања су само дозвољена на одређено време и на основу одлуке суда, ако су неопходна рад вођења кривичног поступка или заштите

безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом. Ово право зајамчено Уставом није апсолутно право, јер су од њега дозвољена одређена одступања, и то само:

- на одређено време;
- на основу одлуке суда;
- ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије и
- на начин који је уређен законом (Устав Републике Србије, 2006).

Устав Републике Србије гарантује заштиту права на приватност која, могло би се рећи, превазилази заштиту загарантовану Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода (Ковачевић, 2014: 165).

Универзална декларација о правима човека (1948) указује да нико не сме бити изложен произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан, преписку, нити нападима на част и углед, као и да свако има право да законом буде заштићен од оваквог мешања или напада.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) такође утврђује да нико не може бити предмет самовољних, произвољних или незаконитих мешања у његов приватни живот, породицу, стан или његову преписку, нити незаконитих повреда нанетих његовој части и угледу.

Европска конвенција у члану 8 се утврђује да свако има право на поштовање свог приватног живота, дома и преписке. Јавне власти се неће мешати у вршење овог права, осим ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности, економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода. У члану 13 ове конвенције, свако коме су повређена права и слободе има право на делотворан правни лек пред националним властима, без обзира на то јесу ли повреду извршила лица која су поступала у службеном својству.

Европски суд за људска права је бавећи се повредама члана 8 Европске конвенције, допринео изградњи правних ставова који се данас сматрају стандардима о овом питању. Говори се о следећим стандардима: 1) случајеви мешања у право на приватност морају бити законом регулисани довољно јасно да би били предвидиви; 2) такви случајеви треба да се уреде рестриктивно и да буду превасходно везани за тешка кривична дела и претње по безбедност; 3) процедура за примену мера прописује се законом, а о примени мера треба да одлучује суд или други орган на основу постојања основа сумње; 4) почетак и трајање мере одређује се у одлуци суда или другог органа, који надзиру примену мера; 5) поступак за заштиту грађана треба да буде прописан законом и да обухвати могућност судске заштите, а грађанин обавештен о мери на свој захтев када то буде могуће; 6) закон треба да предвиди санкције за кршење правила о примени таквих мера (Милосављевић, 2015: 25).

Савет Европе је указао на став да службе безбедности морају поштовати Европску конвенцију и да свако задирање у утврђена права у тој конвенцији мора бити засновано на закону, а законодавац треба да донесе јасне и прецизне законе који ће моћ службе подредити закону (Милосављевић, 2015: 25).

Важно је истаћи да значај права на приватност не трба да се минимизира иако се то веома често чини. Салов (Solove) један од познатијих теоретичара који се баве правом на приватност, истиче да приватност не треба доживљавати само као приватно добро, већ као вредност од општег друштвеног значаја. Он овакав став образлаже аргументом да се, у случају када се приватности не придаје довољан значај, лако може доћи до прихватања различитих ограничења приватне сфере за рад јавне безбедности, интереса колектива, као и других вредности које су изнад потреба индивидуе. Свако даље ограничавање приватности је оправдано вишим циљевима. Салов такође закључује да је опасно пропагирање става да онај ко нема шта да крије не треба ни да брине о чувању приватности, води ка друштву у коме се ограничавају индивидуалност, удруживање појединаца око сличних идеја, као и изражавање мишљења које се не слаже са оним што је опште прихваћено (Салов, 2006 цитиран у Ковачевић, 2014: 166).

5. Органи који примењују посебне мере

Главни актери у спровођењу посебних мера у Србији јесу пре свега службе безбедности (Безбедносно-информативна агенција - БИА; Војнообавештајна агенција - ВОА, Војнобезбедносна агенција - ВБА), затим полиција (Управа криминалистичке полиције, УКП; Сектор унутрашње контроле; Одељење за послове безбедности), Управа за спречавање прања новца, као и приватни детективи. Посебне мере се могу применити у две сврхе: за потребе вођења кривичног поступка или ради заштите националне безбедности (Ђокић, 2014: 7).

5.1 Безбедносно-информативна агенција

Безбедносно-информативна агенција (БИА) је цивилна, национална и централна служба безбедности Републике Србије. Она обавља истовремено и обавештајне и контраобавештајне задатке па се због тога назива и „мешовита служба“ али има и функцију службе безбедности. Током обављања појединих послова припадници БИА имају право да примењују полицијска овлашћења, укључујући у то и право хапшења (Петровић, 2015: 21). БИА у свом раду обавља послове који се односе на:

- заштиту безбедности Републике Србије и откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије;
- истраживање, прикупљање, обраду и процену безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима, као и друге послове одређене законом (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, 2002).

Радам агенције руководи директор, кога поставља и разрешава Влада. БИА има статус правног лица. Агенција у обављању послова из своје надлежности примењује одговарајуће методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативно-техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења ради отклањања и спречавања делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике

Србије, угрожавање безбедности у земљи, и у вези с тим, предузима друге потребне мере и радње на основу закона и прописа донетих у складу са законом. Приликом обављања послова из свог делокруга, припадници БИА овлашћени су да од државних и других органа, правних и физичких лица траже и добију обавештења, податке и стручну помоћ од значаја за разјашњавање чињеница везаних за обављање послова из свог делокруга (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, 2002).

БИА може применити посебне мере којима се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења, а то су:

- тајни надзор и снимање комуникације без обзира на облик и техничка средстава преко којих се обавља или надзор електронске или друге адресе;
- тајни надзор и снимање комуникације на јавним местима и местима којима је приступ ограничен или у просторијама;
- статистички електронски надзор комуникације и информационих система у циљу прибављања података о комуникацији или локацији коришћене мобилне терминалне опреме;
- рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово упоређивање са подацима који су прикупљени применом претходно наведених мера;
- тајни надзор и снимање места, просторија и предмета, укључујући у то и уређаје за аутоматску обраду података и опреме на којој се чувају или се могу чувати електронски записи (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, 2002).

Ове мере на предлог директора БИА одобрава Председник вишег суда у Београду, односно судија којег он изабере међу судијама из Посебног одељења тог суда који раде на предметима кривичних дела организованог криминала. Дужина трајања ове мере је три месеца, а због неопходности откривања, спречавања или прикупљања доказа о радњама које су усмерене против безбедности Републике Србије, може се продужити највише три пута у трајању од по три месеца. Уколико престану разлози за њену примену, примена посебних мера се прекида (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, 2002).

5.2 Војнобезбедносна агенција

Војнобезбедносна агенција (ВБА) је надлежна за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије у оквиру које обавља опште безбедносне, контраобавештајне и остале послове и задатке од значаја за одбрану Републике Србије, у складу са законом и прописима донетим на основу закона.

У оквиру општебезбедносних послова Министарства одбране и Војске Србије, послови које ВБА обавља су:

- врши процену безбедносних ризика који могу угрозити њихово функционисање;
- планира, организује и контролише безбедносну заштиту снага, објеката и средстава;
- планира, организује и контролише мере безбедности у реализацији задатака, послова и активности;
- примењује и контролише примену мера заштите тајности података;
- врши безбедносне провере;
- издаје безбедносне сертификате (дозволе и одобрења);
- врши послове из области индустријске безбедности;
- врши послове безбедности информационих система и рачунарских мрежа, система веза и криптозаштите;
- учествује у безбедносној заштити других субјеката система одбране;
- обавља друге општебезбедносне послове и задатке (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

У оквиру контраобавештајних послова и задатака, ВБА:

- открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;
- открива, прати и онемогућава унутрашњи и међународни тероризам, екстремизам и друге облике организованог насиља усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;

- открива, истражује и документује кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривична дела организованог криминала, кривично дело прање новца, као и кривична дела корупције (злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита и давање мита) и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, унутар Министарства одбране и Војске Србије;
- открива, истражује и документује кривична дела одавање пословне тајне од интереса за одбрану, неовлашћеног приступа заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података, одавање службене тајне и одавање војне тајне;
- планира, организује и спроводи контраобавештајну заштиту тајних података Министарства одбране и Војске Србије;
- планира, организује и спроводи контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије;
- прикупља, анализира, обрађује и процењује контраобавештајне податке из своје надлежности;
- обавља и друге контраобавештајне послове и задатке (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

ВБА у свом раду обавља и друге послове и задатке у складу са законом.

ВБА је у оквиру својих надлежности овлашћена да тајно прикупља податке применом посебних поступака и мера, али само у случају када се подаци не могу прикупити на други начин или је њихово прикупљање у вези са несразмерним ризиком по живот и здравље људи и имовину, односно са несразмерним трошковима. ВБА прикупља податке применом посебних поступака превасходно у превентивне сврхе, односно са циљем да се предупредe претње које су усмерене према Министарству одбране и Војсци Србије (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

Посебни поступци и мере тајног прикупљања података из надлежности ВБА су:

- 1) тајна сарадња са физичким лицима;

- 2) оперативни продор у организације, групе и институције;
- 3) тајно прибављање и откуп докумената и предмета;
- 4) тајни увид у евиденције личних и са њима повезаних података, у складу са законом;
- 5) тајно праћење и надзор лица на отвореном простору и јавним местима уз коришћење техничких средстава;
- 6) тајни електронски надзор телекомуникација и информационих система ради прикупљања података о телекомуникационом саобраћају и локацији корисника, без увида у њихов садржај;
- 7) тајно снимање и документовање разговора на отвореном и у затвореном простору уз коришћење техничких средстава;
- 8) тајни надзор садржине писама и других средстава комуницирања, укључујући и тајни надзор садржаја телекомуникација и информационих система;
- 9) тајни надзор и снимање унутрашњости објеката, затворених простора и предмета (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

Првих шест посебних поступака и мера одобрава на основу налога директор ВБА или лице које он овласти, док примену осталих поступака и мера од 7) до 9) доносе судије Врховног касационог суда, које за то овластио председник Суда а на основу писаног предлога директора ВБА. Након добијања налога суда, директор ВБА издаје налог за примену посебног поступка и мера. Исто тако, првих шест горе наведених поступака и мера тајног прикупљања података могу се примењивати све док постоје разлози за њихову примену, док горе наведени поступци и мере од 7) до 9) по налогу надлежног судије, могу се примењивати шест месеци, а на основу новог предлога могу се продужити још једанпут, најдуже на шест месеци.

Поштанска, телеграфска и друга јавна предузећа, привредна друштва и лица регистрована за послове телекомуникационих оператора, друге начине преношења информација и послове доставе поштанских пошиљки дужни су да обезбеде услове и да омогуће ВБА примену мера тајног прикупљања података и извршења посебних поступака и мера (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

5.3 Војнообавештајна агенција

ВОА је надлежна за обављање обавештајних послова од значаја за одбрану који се односе на прикупљање, анализу, процену, заштиту и достављање података и информација о потенцијалним и реалним опасностима, активностима, плановима или намерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних организација, група и појединаца. Наведени подаци и информације су војног војно - политичког, војно - економског карактера и други подаци и информације који се односе на пролиферацију наоружања и војне опреме и претње тероризмом усмерени из иностранства према систему одбране Републике Србије (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

У оквиру своје надлежности ВОА:

- прикупља и проверава податке и информације, обрађује их, анализира, процењује и доставља надлежним органима;
- сарађује и размењује информације и податке са службама, организацијама и институцијама Републике Србије које се баве безбедносно-обавештајним пословима, као и са службама других земаља и организација у складу са утврђеном безбедносно- обавештајном политиком, међународним уговорима и преузетим обавезама;
- чува прикупљене податке и информације у складу са законом, подзаконским актима и штити их од неовлашћеног откривања, давања, коришћења, губитка или уништавања;
- планира, организује и спроводи безбедносну заштиту својих активности, лица, објеката и докумената;
- организује безбедносну заштиту објеката Министарства одбране и Војске Србије у иностранству и лица која су од стране Министарства одбране и Војске Србије службено упућена у иностранство;
- штити опрему и средства која користи у раду од неовлашћеног приступа;
- прибавља, развија и користи информационе системе, системе веза и системе за пренос података, као и средства за заштиту информација;

- организује обуку припадника ВОА, организује специјалистичке курсеве, врши истраживања, формира архиве и објављује сопствена издања;
- планира, организује и спроводи унутрашњу контролу рада припадника ВОА;
- захтева од надлежних служби безбедности безбедносне провере правних и физичких лица када је то неопходно за обављање послова из надлежности ВОА утврђених овим законом;
- планира опремање и врши набавку ствари за своје потребе;
- обавља и друге послове из своје надлежности (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

Посебни поступци и мере за тајно прикупљање података су:

- 1) тајна сарадња са физичким и правним лицима ради прикупљања података и информација;
- 2) тајно прибављање и откуп докумената и предмета;
- 3) оперативни продор у организације, институције и групе;
- 4) предузимање мера на прикривању идентитета и својине;
- 5) оснивање правних лица и уређење њиховог рада на начин који их не доводи у везу са ВОА;
- 6) прикривено коришћење имовине и услуга физичких и правних лица уз накнаду;
- 7) коришћење посебних докумената и средстава којима се штити ВОА, њени припадници, просторије и средства (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

Посебни поступци и мере предузимају се на основу налога директора ВОА или лица које он овласти, а примену посебних поступака и мера уређује министар одбране, на предлог директора ВОА, уз мишљење Савета за националну безбедност (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, 2009).

5.4 Полиција

Полиција је централна организациона јединица Министарства која у обављању унутрашњих односно полицијских послова, штити и унапређује безбедност грађана и имовине, поштујући Уставом зајемчена људска и мањинска права и слободе и друге заштићене вредности у демократском друштву, уз могућност на Уставу и закону засноване употребе средстава принуде (Закон о полицији, 2016).

Тежина и сложеност кривичних истрага које се односе на криминал и корупцију захтева од полиције да задире у права појединца на приватност, што укључује и задирање у приватни и породични живот, дом и преписку. Данас је рад полиције много више него раније заснован на тајном прикупљању, обради и употреби података ради сузбијања безбедносних претњи. У Србији као и у другим земљама законски је омогућено да се примењују посебне мере за тајно прикупљање података у случају да другачије није могуће открити деловање криминалних група (Петровић, 2015: 27).

Ради хапшења и спровођења надлежном органу лица за које се основано сумња да је учинило кривично дело за које је по закону прописана казна затвора од четири или више година и за којим је расписана међународна потерница, а у случају кад полицијски службеници другим мерама и радњама то лице не могу ухапсити, односно када би то било повезано са несразмерним тешкоћама, могу се према том лицу предузети мере циљане потраге применом посебних доказних радњи у складу са Закоником о кривичном поступку. Мере циљане потраге, на предлог директора полиције, одобрава одлуком председник Врховног касационог суда, односно судија тог суда који је одређен да по овим предлозима одлучује у случају одсуства председника тог суда, у року од 72 часа од подношења предлога. Предлог садржи податке и чињенице које су од значаја за одлучивање о примени мера циљане потраге. Одобрене мере могу се примењивати најдуже шест месеци, а на основу новог предлога могу се продужити још једанпут најдуже шест месеци (Закон о полицији, 2016).

Полиција може да примени десет посебних мера за тајно прикупљање података: надзор на сумњивим трансакцијама, тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање,

закључивање симулованих послова, рачунарско претраживање података, примена контролисане испоруке, ангажовање прикривеног иследника, прибављање евиденције о оствареној телефонској комуникацији, коришћеним базним станицама и лоцирању места са којег се обавља комуникација, полицијско опажање, опсервирање и примена мера циљне потраге (Петровић. 2015: 28).

У Србији у оквиру полиције постији неколико организационих целина које могу да примењују посебне мере за тајно прикупљање података, а то су:

- Управа криминалистичке полиције;
- Сектор унутрашње контроле полиције;
- Одељење за послове безбедности.

5.4.1 Управа криминалистичке полиције

Управа криминалистичке полиције је део Дирекције полиције. Одговорна је за стање и организовање послова на откривању и сузбијању свих облика организованог криминала, као и за превенцију и сузбијање осталих облика криминала и, с тим у вези, планира и организује информисање, извештавање и координацију рада служби, спроводи обавештајне и контраобавештајне послове, као и примену оперативно-техничких и тактичких мера на расветљавању и документовању свих кривичних дела у складу са законом (Информатор о раду МУП, 2015).

Ради откривања кривичних дела припадници криминалистичке полиције могу да примењују посебне доказне радње као и друге мере тајног прикупљања података а све то у складу са Уставом, Законом о полицији, Законом о кривичном поступку и Законом о електронској комуникацији. У оквиру криминалистичке полиције функционишу посебно специјализоване јединице задужене за примену посебних мера за тајно прикупљање података: Служба за специјалне истражне методе, Одељење за опсервацију и Одељење за прикривене иследнике (Петровић, 2015: 27).

5.4.2 Сектор унутрашње контроле полиције

Сектор унутрашње контроле рада полиције врши унутрашњу контролу рада полиције пре свега у погледу поштовања и заштите људских права при извршавању полицијских задатака и примени полицијских овлашћења. Сектор превентивно поступа у циљу откривања и спречавања свих видова злоупотреба и неправилности у раду, укључујући кривична дела, прекршаје и повреде службене дужности полицијских службеника, на начин утврђен посебним прописом министра (Информатор о раду МУП, 2015). Припадници сектора унутрашње контроле полиције имају право да примењују сва полицијска овлашћења, укључујући у то и посебне мере за тајно прикупљање података (Петровић, 2015: 27). Припадници Одсека за тајни звучни и оптички надзор осумњиченог, у оквиру Одељења за криминалистичко оперативне послове Сектора, задужени су према Законику о кривичном поступку за примену посебних доказних радњи, али и других мера тајног прикупљања података (Петровић, 2015: 28).

5.4.3 Одељење за послове безбедности

У кабинету Министра унутрашњих послова налази се Одељење за послове безбедности. Ово Одељење обавља послове који се односе на безбедносну заштиту Министарства унутрашњих послова и заштиту тајних података од интереса за јавну безбедност и унутрашње послове. Приликом обављања послова Одељење примењује оперативне методе, мере и радње и оперативно-техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења ради отклањања и спречавања делатности усмерених на угрожавање безбедности одређених објеката, лица и полицијских службеника и у вези с тим предузима друге потребне мере и радње на основу закона и других прописа (Информатор о раду МУП, 2015).

5.5 Управа за спречавање прања новца

Управа за спречавање прања новца (у наставку Управа), као финансијско обавештајна служба Републике Србије, делује у оквиру Министарства финансија. Управа примењује посебне мере тајног прикупљања података, међутим то није препознато у закону па је због тога могућност примене спољног надзора и контроле врло ограничена.

Управа обавља финансијско–информационе послове: прикупља, обрађује, анализира и прослеђује надлежним органима информације, податке и документацију коју прибавља у складу са овим законом и врши друге послове који се односе на спречавање и откривање прања новца и финансирања тероризма у складу са законом (Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, 2009). Управа у свом раду такође примењује посебне мере за тајно прикупљање података, односно под посебним мерама подразумевамо поступке и мере који се користе за прикупљање доказа или обавештајних података прикривено, тј. да лица према којима се примењују нису упозната са тим (Ђокић, 2015: 3).

Управа прикупља податке о физичким и правним лицима на више начина:

1) прикупљањем података о сумњивим или потенцијално сумњивим правним и физичким лицима, као и лицима која су са њима пословно повезана и то:

- кроз извештаје које јој обвезници дају. Обвезници су по закону дужни да Управу извештавају о свим готовинским трансакцијама у износу од 15.000 евра или више, као и о свакој странци или трансакцији за коју сумњају да је повезана са прањем новца или финансирањем тероризма (Ђокић, 2015: 3).
- ако Управа оцени да са одређеним трансакцијама или лицима постоје сумње, она може од обвезника да захтева додатне податке о њиховим „проблематичним“ странкама. Управа такође може да захтева податке од адвоката (Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, 2009).
- Управа може, ради оцене да ли у вези са одређеним трансакцијама или одређеним лицима постоје основи сумње да се ради о прању новца или финансирању тероризма, да од државних органа, организација и правних

лица којима су поверена јавна овлашћења захтева податке, информације и документацију који су потребни за откривање и доказивање прања новца или финансирања тероризма (Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, 2009).

Управа може да захтева од обвезника и податке и информације који се односе на лица која су учествовала или сарађивала у трансакцијама или пословима лица за које постоје основи сумње да се ради о прању новца или финансирању тероризма.

2) Праћењем трансакција

Уколико Управа оцени да у вези са одређеним трансакцијама или лицима постоје основи сумње да се ради о прању новца или финансирању тероризма може обвезнику издати писмени налог да прати све трансакције или послове тих лица који се врше код обвезника. Исто тако, налог може да се изда и лицима која су учествовала или сарађивала у трансакцијама или пословима. Ова мера може се продужавати на по месец дана, а најдуже шест месеци од дана издавања налога (Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, 2009). За разлику од других органа којима је потребна одлука суда да би могли да врше надзор над комуникацијама, Управи није потребно одобрење суда да би издала налог за праћење трансакције, а Законик о кривичном поступку прописује да надзор над сумњивим трансакцијама одређује судија на предлог јавног тужиоца (Законик о кривичном поступку, 2011). Може се закључити да је Управа у свом финансијско-обавештајном раду изузета од правила која важе за кривични поступак.

5.6 Приватни детективи

Правна лица и предузетници који обављају детективску делатност или физичка лица која се запошљавају ради обављања детективских послова не могу вршити послове који су у искључивој надлежности државних органа и примењивати оперативне методе и средства, односно оперативно-техничка средства и методе које надлежни органи врше,

односно примењују на основу посебних прописа (Закон о детективској делатности, 2013). У пракси је тешко доказати да приватни детективи незаконито прикупљају податке о личности, а тај задатак има Министарство унутрашњих послова које би по закону требало да врши инспекцијски надзор рада детектива, а уколико дође до неовлашћене примене оперативних метода и средстава из надлежности државних органа предвиђена је новчана казна у износу од 100.000 до 1.000.000 динара.

Детективи могу и без пристанка лица обрађивати податке али само у складу са одредбама Закона о заштити података о личности (Петровић, 2015: 35).

Обрада без пристанка је дозвољена:

- 1) да би се остварили или заштитили животни важни интереси лица или другог лица, а посебно живот, здравље и физички интегритет;
- 2) у сврху извршења обавеза одређених законом, актом донетим у складу са законом или уговором закљученим између лица и руковођа, као и ради припреме закључења уговора;
- 3) у другим случајевима одређеним овим законом или другим прописом донетим у складу са овим законом, ради остварења претежног оправданог интереса лица, руковођа или корисника (Закон о заштити података о личности, 2008).

Уколико постоји одлука надлежног суда, на захтев овлашћеног полицијског службеника, правно лице или предузетник за детективску делатност дужан је да омогући увид у све евиденције предвиђене овим законом и доказе са којима располаже (Закон о детективској делатности, 2013).

Орган државне управе, правно лице које на основу јавних овлашћења води одређене евиденције или други руковођа збирком података детективу, на образложен писани захтев, дају податке о:

- 1) боравиштима и пребивалиштима лица;
- 2) власницима моторних возила и пловила;
- 3) полисама осигурања;
- 4) власницима непокретности;
- 5) пензијском и инвалидском осигурању;

- 6) подацима из судских списка у случајевима када на то право има корисник услуга;
- 7) подацима из државних архива.

Захтев за давање података обавезно садржи:

- 1) назив, име, седиште и адресу правног лица и предузетника за детективску делатност;
- 2) врсту тражених података;
- 3) датум започињања обраде, односно успостављања збирке података;
- 4) сврху обраде (образложење);
- 5) правни основ обраде (овлашћење корисника услуге);
- 6) назив, име, седиште и адресу корисника услуге (Закон о детективској делатности, 2013).

6. Органи који контролишу примену посебних мера

У условима измењеног безбедносног окружења из кога су произашле и нове претње, од служби безбедности, полиције и других субјеката безбедности захтева се виши ниво ефикасности и ефективности у откривању и превенцији тих претњи. Да би се одговорило савременим изазовима, ризицима и претњама, одређени субјекти безбедности (службе безбедности) траже већа овлашћења у примени посебних мера за тајно прикупљање података. Међутим, с друге стране демократски стандарди захтевају и већи ниво заштите како Устава тако и законом зајамчених људских права и слобода. Једно од решења може да се нађе у три следећа сегмента:

- нормативно уређење;
- процедуре спровођења тих норми;
- механизми контроле њихове примене (Ковач, 2008: 79).

Постоје три врсте контроле када је реч о примени посебних мера и то:

- Судска контрола;
- Народна скупштина;
- Независни државни органи.

6.1 Судска контрола

Судска контрола и надзор, којом се регулише примена посебних мера, врши се на основу Законика о кривичном поступку или са матичним законима служби безбедности (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији) у ситуацији када службе примењују мере ради извршења својих задатака, односно превентивног деловања. Судска контрола и надзор могу се вршити у три фазе и то: пре примене мера, у току њихове примене и након завршетка њихове примене. Контрола мера спроводи се у складу са Закоником о кривичном поступку и ова контрола по правилу обухвата све три фазе, док контрола примене мера у

складу са законима служби безбедности ограничена је на прву фазу односно на контролу пре примене (Петровић, 2015: 39).

Законик о кривичном поступку

Законик о кривичном поступку је предвидео судску контролу и надзор над применом посебних доказних радњи и то пре почетка њихове примене (*ex ante*) и након завршетка њихове примене (*past festum*). Док је за одређене доказне радње предвиђена могућност да се надзор врши и у току њихове примене.

Претходна контрола спроводи се одобравањем посебних доказних радњи. Већину посебних доказних радњи одређује наредбом судија за претходни поступак а на основу образложеног предлога јавног тужиоца, док контролисану испоруку одређује директно јавни тужилац. Тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, закључивање симулованих послова, рачунарско претраживање података, ангажовање прикривеног иследника, надзор сумњивих трансакција, прибављање евиденције о оствареној телефонској комуникацији, коришћеним базним станицама или лоцирању места са којег се обавља комуникација предлаже јавни тужилац а одобрава судија за претходни поступак, док примену контролисане испоруке и прибављање података од банака и других финансијских организација одређује јавни тужилац (Петровић, 2015: 40).

Контрола у току примене

Судија за претходни поступак као и јавни тужилац имају могућност да надзиру спровођење појединих посебних доказних радњи и у току њихове примене. Ту спада: тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање и закључивање симулованих послова. Државни орган који предузима неку од ових радњи има обавезу да сачињава дневне извештаје о њеном спровођењу, а затим да извештаје заједно са пратећим материјалима достави судији за претходни поступак и јавном тужиоцу само на њихов захтев (Петровић, 2015: 40).

Накнадна контрола

Државни орган који је задужен да спроводи посебне доказне радње, након завршетка примене доставља судији за претходни поступак извештај о примени и прикупљени материјал (снимке, документацију), док се извештај о примени контролисане испоруке доставља јавном тужиоцу. Извештај треба да садржи податке о времену примене посебне доказне радње, податке о службеном лицу које ју је спровело, опис примењених техничких средстава, податке о обухваћеним лицима и податке о резултатима примењене радње (Петровић, 2015: 41). Материјал који је прикупљен коришћењем посебних доказних радњи, а који неће бити коришћен у кривичном поступку уништава се решењем судије за претходни поступак и под његовим надзором. Приликом доношења решења у уништењу прикупљеног материјала тужилац (прикупљање података) или судија за претходни поступак (надзор над сумњивим трансакцијама) дужни су да обавесте лице према коме је била примењена доказна радња, док у случају тајног праћења и снимања, те рачунарског претраживања података Законик о кривичном поступку не предвиђа могућност да лица која су била „под мерама“ буду о томе обавештена (Петровић, 2015: 43). Сви докази који су прикупљени незаконитом применом посебних доказних радњи, не могу бити коришћени на суду и са њима се поступа као и са осталим незаконитим доказима.

Матични закони служби безбедности

Према матичним законима служби безбедности (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији), судови превасходно контролишу примену мера *ex ante*. Различити судови надлежни су за одобравање мера које имају сврху- превентивно деловање против претњи по безбедност Републике Србије, Односно против претњи по Министарство одбране и Војску Србије (Петровић, 2015: 46).

Претходна контрола

БИА: Посебне мере којима се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења одобравао је Врховни касациони суд све до измене закона о БИА јуна 2014. године, а након тога о предлогу за примену мера одлучује председник Вишег суда у Београду, односно судија кога Виши суд изабере међу судијама распоређеним у Посебно

одељење за кривична дела организованог криминала. Примена посебних мера као што су тајна сарадња, тајни преглед простора, ствари и предмета и тајно надзирање и осматрање не одобрава суд већ директор Агенције. Исто тако, ако лице према коме се примењују мере користи друго средство комуникације, електронску или другу адресу, директор може наредити накнадно проширење мере (Петровић, 2015: 46-47).

ВБА: Посебни поступци и мере тајног прикупљања података наведени у Закону о ВБА и ВОА могу бити предмет три режима одлучивања. О одређеним поступцима и мерама одлучује искључиво директор ВБА, док примену тајног електронског надзора телекомуникација и информационих система одобрава виши суд у седишту апелационог суда на чијој територији ће мера бити примењена. За тајно снимање разговора, тајни надзор садржине писама и тајни надзор и снимање унутрашњости објекта надлежан је Врховни касациони суд (Петровић, 2015: 47).

Накнадна контрола

БИА: Накнадна судска контрола примене посебних мера којима се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења није предвиђена законом, односно БИА није обавезна да судију који је донео одлуку о примени мера обавести о завршетку примене мере или да му поднесе извештај. До накнадне контроле може доћи уколико подаци прикупљени применом посебних мера указују на припремање или извршење кривичног дела (Петровић, 2015: 50).

ВБА: је дужна да након примене мера за које потребна одлука суда, надлежном судији достави обавештење о окончању примене, док обавештење не укључује и извештај о примењеној мери. Као и БИА, и ВБА је дужна да обавести надлежно јавно тужилаштво онда када подаци прикупљени применом посебних мера указују на припремање или извршење кривичног дела (Петровић, 2015: 50).

6.2 Народна скупштина

Парламент поред усвајања закона и разматрања значајних друштвених питања има и контролно-надзорну функцију. Приликом обављања ове функције, парламент има широк спектар инструмената на располагању као што су посланичка питања, интерпелације, успостављање истражних одбора, јавна слушања, обавеза извештавања парламенту о раду извршне власти. Значајно место у надзору над извршном власти имају одређена специјализована тела као што су одбори, комисије, гремији која надзиру рад појединих органа извршне власти (Ђокић, 2013: 4).

У уставном поретку Републике Србије главнина надлежности и овлашћења за контролу и надзор државних органа, организација и тела има Народна скупштина, због тога је она и централни носилац демократске цивилне контроле и надзора над државним актерима у сектору безбедности Републике Србије. Вршењем надзора и контроле рада Владе, Скупштина у ширем смислу прати и проверава да ли органи извршне власти својим деловањем осигуравају све претпоставке за очување националне и људске безбедности. У ужем смислу, Скупштина својој контроли и надзору подвргава Војску Србије, Полицију и службе безбедности (Милосављевић и сар., 2012: 63-64).

Надзор који Народна скупштина врши је *post festum*, односно надзор који се накнадно обавља. Народна скупштина надзире примену посебних мера превасходно посредством надлежних одбора.

Одбор за контролу служби безбедности надзире рад Безбедносно-информативне агенције, Војнобезбедносне агенције и Војнообавештајне агенције. Одбор има овлашћење да надзире законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података, а поред тога надзире поштовање политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду служби безбедности, надзире законитост трошења буџетских и других средстава за рад, утврђује чињенице о уоченим незаконитостима или неправилностима у раду служби и њихових припадника и о томе доноси закључке (Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, 2007). Одбор има и друге надлежности, али наведене су значајне за надзор над применом посебних мера. Директор службе безбедности, најмање

једном у току редовног заседања Народне скупштине, подноси Одбору извештај о раду службе који се назива још и редовни извештај. Директор службе безбедности подноси извештај Одбору и по потреби или на захтев Одбора, ванредни извештај. Ванредни извештај омогућава да се открију одређени проблеми или афере у вези са применом посебних мера.

Одбор за контролу служби безбедности може да врши и непосредни надзор, односно директор службе безбедности дужан је, на захтев Одбора, омогући члановима Одбора приступ у просторије службе, дозволи им увид у документацију, пружи податке и информације о раду службе и одговори на њихова питања у вези са радом службе. Чланови Одбора не могу од служби безбедности тражити податке о: идентитету садашњих и бивших сарадника службе, припадницима службе са прикривеним идентитетом, трећим лицима којима би откривање тих података могло да штети, методама прибављања обавештајних и безбедносних података, акцијама које су у току, начину примене посебних поступака и мера, подацима и информацијама које су прибављене разменом са страним службама и међународним организацијама, тајним подацима и информацијама других државних органа у поседу службе (Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, 2007). Чланови одбора дужни су да чувају и штите поверљиве информације до којих дођу у раду Одбора а такође потписују и изјаву о обавези чувања тајне.

Генерални инспектор надзире законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података војних служби безбедности (ВБА, ВОА), и који једном годишње подноси извештај о спроведеној контроли Одбору за контролу служби безбедности.

Такође, Одбор има обавезу да разматра представке грађана у вези са радом служби безбедности и да предлаже мере за њихово решавање (Петровић, 2015: 53).

Одбор за одбрану и унутрашње послове надзире рад Министарства унутрашњих послова, односно Дирекције полиције. Овај Одбор за разлику од Одбора за контролу служби безбедности нема експлицитну надлежност да надзире употребу посебних мера током рада полиције, тачније Управе криминалистичке полиције. Овај Одбор има

могућност да разматра сва питања из области унутрашњих послова, што подразумева и примену посебних радњи (Петровић, 2015: 53).

Министарство унутрашњих послова подноси редовне извештаје о раду свог Министарства, као и о стању безбедности. Надзор над применом посебних мера може се унапредити и побољшати тако што ће Одбор за контролу служби безбедности и Одбор за одбрану и унутрашње послове успоставити добру и редовну сарадњу са независним државним органима тј. Заштитником грађана и Повереником за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Народни посланици који не припадају ниједном одбору могу поставити одређена питања о примени посебних мера, али то не подразумева приступ подацима који су означени неким степеном тајности (што могу само чланови два наведена одбора) али могу захтевати збирне податке о обуци мера (Петровић, 2015: 54).

Закон није омогућио Скупштини да врши надзор или контролу према свим државним органима који имају право да примењују посебне поступке и мере за тајно прикупљање података. Изван захвата директне скупштинске контроле остали су државни органи са одређеним полицијским овлашћењима, као што су Управа царина (Сектор за контролу примене царинских прописа), Пореска полиција и Управа за спречавање прања новца (Милосављевић и сар., 2012: 107).

6.3 Независни државни органи

Независни државни органи који имају право да у оквиру својих надлежности надзиру примену посебних мера јесу Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Заштитник грађана је независан државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења. Заштитник грађана се такође стара о заштити и унапређењу људских и мањинских слобода и права (Закон о заштитнику

грађана, 2005). Током контроле Заштитиник грађана има право да приступи просторијама органа управе, и да добије све податке значајне за контролу, као и оне податке који су означени највишим степеном тајности (државна тајна). Заштитиник грађана је једини контролни орган који може да надзире примену мера које су у току. Међутим да би могао да искористи ова своја овлашћења мора прво да прође безбедносну проверу за приступ подацима који су означени највећим степеном тајности - државна тајна (Петровић, 2015: 55).

Уколико Заштитник грађана у току контроле установи одређене недостатке у раду органа управе, он ће упутити препоруке о томе како би требало отклонити недостатак. Орган управе је дужан да у року од 60 дана од дана добијања препоруке обавести Заштитника грађана о томе да ли је поступио по препоруци и отклонио недостатак, или о разлозима због којих није поступио по препоруци (Петровић, 2015: 55).

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности (повереник) надзире спровођење Закона о заштити података али и указује на уочене злоупотребе приликом прикупљања података. Пошто се применом посебних мера могу прикупљати подаци о личности, овај аспект рада институција безбедности подлеже надзору Повереника. Повереник може да покрене надзор на основу сазнања до којих је дошао по службеној дужности, од подносиоца жалбе или трећег лица. Надзор врше овлашћена лица, односно инспектори (Петровић, 2015: 56).

На основу налаза овлашћеног лица, Повереник може:

- наредити да се неправилности отклоне у одређеном року;
- привремено забранити обраду која се обавља супротно одредбама овог закона;
- наредити брисање података прикупљених без правног основа. (Закон о заштити података о личности, 2008).

Од 2014. године, полиција, БИА и ВБА дужне су да Поверенику годишње достављају евиденцију о броју захтева за приступ задржаним електронским подацима, које су упутиле оператерима телефоније и интернета (Петровић, 2015: 57).

6.4 Јавни значај статистичких података о одобравању и примени посебних мера

Пракса показује да отворени приступ у овој материји даје добре резултате у већини држава где се примењује. Аргументи који иду у прилог оваквом приступу почињу од оног основног, који је заснован на односу држава - порески обвезник, који омогућава грађанима увид на шта се троши новац пореских обвезника у овој материји, па све до питања поштовања људских права као и принципа правне државе, у једној земљи. Када државни органи без обзира на притисак и реаговања јавности, одбијају да доставе одређене, барем оквирне податке, као и информације од јавног значаја тешко се може приступити реалној анализи поступања тих органа. Ово се посебно односи на стручну јавност (Бајовић и сар., 2015: 4)

Информација од јавног значаја, јесте информација којом располаже орган јавне власти, настала у раду или у вези са радом органа јавне власти, садржана у одређеном документу, а односи се на све оно о чему јавност има оправдан интерес да зна. Да би се нека информација сматрала информацијом од јавног значаја није битно да ли је извор информације орган јавне власти или које друго лице, није битан носач информација (папир, трака, филм, електронски медији и сл.) на коме се налази документ који садржи информацију, датум настанка информације, начин сазнавања информације, нити су битна друга слична својства информације (Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, 2004). Међутим, бројни органи који примењују посебне доказне радње избегавају да пруже одређене статистичке податке који се односе на примену посебних мера оправдавајући то различитим разлозима. Органи државне власти требало би да промене приступ, и омогуће заинтересованим лицима као и организацијама увид у збирне податке, који могу значајно показати тенденције у поступању државних органа.

Закључак

Велики број држава у међународној заједници, па тако и Србија последњих година суочене су са бројним изазовима, ризицима и претњама као што је тероризам, организовани криминал, сајбер напади и друго, настоје да донесу посебне материјалноправне, организационе и процесне прописе за њихово спречавање, откривање и сузбијање. У праву Србије допуштено је привремено ограничавање уставних права и слобода када се ради о одређеном броју тешких кривичних дела. Да би дошло до откривања и истраживања тешких кривичних дела потребно је применити посебне мере тајног прикупљања података а којима се значајно ограничавају поједина људска права и слободе.

Веома је важно да законодавство Србије има одредбе које ће обезбедити правилну примену посебних мера, што ће значајно спречити сваку злоупотребу. Може се рећи да је усклађеност посебних доказних ради у нашем праву са европским стандардима врло задовољавајућа. У Закону о кривичном поступку се јасно наглашава да је једини орган који је овлашћен да одлучује о оправданости примене посебних доказних радњи само суд.

Посебне мере представљају веома осетљиву област деловања државних органа, где се у питање доводи и њихва транспарентност, односно потребно је остварити одређени степен јавности у овој области. Пошто је познато да се посебним мерама ограничавају одређена људска права и слободе, а такође ризик од злоупотребе је велики, потребан је одређени ниво транспарентности који би омогућио спољни надзор на применом ових мера, а што би довело до значајног повећања поверења грађана у институције .

Да би систем потпуно и ефикасно функционисао када су у питању посебне мере неопходно је да сви државни органи почевши од оних који одобравају мере, преко оних који примењују, па све до оних који контролишу њихову примену, обављају своју функцију професионално и у складу са законом.

Литература

1. Бајовић, У., Агатоновић, М. (2015). *Статистика прислушкивања: тајни податак или информација од јавног значаја*. Београд: БЦБП
2. Бејатовић, С. (2016). *Кривично процесно право*. Београд: ЈП Службени гласник.
3. Грубор, Г., Милосављевић, М. (2012). *Основе заштите информација, методолошко-техничке основе*. Београд.
4. Ђокић, К. (2013). *Парламенти на специјалном задатку: надзор над примрном посебних мера за тајно прикупљање података*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
5. Ђокић, К. (2014). *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
6. Ђокић, К. (2015). *Управа за спречавање прања новца: невидљива служба Србије*. Београд: БЦБП.
7. *Закон о Безбедносно-информативној агенцији*. (2002). Службени гласник РС, бр. 42/2002 .
8. *Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији*. (2009). Службени гласник РС, бр. 88/2009.
9. *Закон о детективској делатности*. (2013). Службени гласник РС, бр. 104/2013.
10. *Закон о заштити података о личности*. (2008). Службени гласник РС, бр. 97/2008.
11. *Закон о заштитнику грађана*. (2005). Службени гласник РС, бр. 79/2005.
12. *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*. (2007). Службени гласник РС, бр. 116/2007.
13. *Закон о полицији*. (2016). Службени гласник РС, бр. 6/2016.
14. *Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја*. (2004). Службени гласник РС, бр. 120/2004.
15. *Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма*. (2009). Службени гласник РС, бр. 20/2009.
16. *Закон о тајности података*. (2009). Службени гласник РС, бр. 104/2009.
17. *Законик о кривичном поступку*. (2011). Службени гласник РС, бр. 72/11.

18. Илић, Г., Матић Бошковић, М. (2015). *Посебне мере тајног прикупљања података у кривичном поступку: поглед из правосуђа*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
19. Информатор о раду Министарства унутрашњих послова Републике Србије. (2015). [пдф] Београд: МУП. Доступно на: <http://arhiva.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/informator-sep2015-lat.pdf> Приступљено: 23.10.2017.
20. Ковач, С. (2008). *Демократски надзор над применом посебних мера и овлашћења У: Демократски надзор над применом посебних овлашћења*. (79-84). Београд: Центар за цивилно-војне односе
21. Ковачевић, М. (2014). *Тајни надзор комуникације – усклађеност са праксом Европског суда за људска права У: Анали Правног факултета у Београду*. Београд: Правни факултет у Београду, (2), 164-179.
22. Мандић, Г. (2015). *Систем обезбеђења и заштите правних лица*. Београд: Факултет безбедности.
23. Милосављевић, Б. (2015). *Правни оквир и пракса примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у Републици Србији*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
24. Милосављевић, Б., Одановић, Г., Бјелош, М., Милошевић, М., Савковић, М., Хацић, М., Петровић, П., Стојановић, С. (2012). *Скупштински надзор и контрола сектора безбедности Србије*. Београд: БЦБП
25. Петровић, П. (2015). *Посебне мере тајног прикупљања података: надзор за водич*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
26. Синђелић, Ж. (2015.) *Тајни надзор комуникација и тајно праћење и снимање – анализа стања, међународни стандарди и мере за унапређење. У: Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*. (271-280). Београд: Криминалистичко-полицијска академија фондација „Ханс Зајдел“.
27. Стајић, Љ. (2011). *Основи система безбедности*. Нови Сад: Правни факултет.
28. *Устав Републике Србије*. (2006). Службени гласник РС, бр. 98/2006.

29. Шкулић, М. (2016). *Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма У: Кривичноправни инструменти супротстављања тероризму и другим кривичним дјелима насилничког карактера.* (94-122). Бања Лука: Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу Београд, Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука.